

DOI: 10.15276/EJ.03.2022.6
DOI: 10.5281/zenodo.7675792
UDC: 334.012.64 (477)(045)
JEL: D22, L60, L80

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР В УКРАЇНІ

TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF BUSINESS STRUCTURES IN UKRAINE

Larysa V. Frolova, DEcon, Professor
Odesa Polytechnic National University, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7964-8173
Email: lfrolova.ua@gmail.com

Bohdan V. Kotov
Odesa Polytechnic National University, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7545-3985
Email: kb65000@ukr.net

Received 03.12.2022

Фролова Л.В., Котов Б.В. Тенденції розвитку підприємницьких структур в Україні. Науково-методична стаття.
Досліджено показники діяльності підприємницьких структур в Україні за 2010-2020 роки, а саме: динаміку кількості діючих суб'єктів господарювання, обсягу реалізованої продукції та кількості зайнятих працівників; динаміку кількості діючих підприємницьких структур за розмірами та видами господарської діяльності; динаміку кількості зайнятих працівників підприємницьких структур за розмірами та видами господарської діяльності; динаміку обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктами підприємницької діяльності за видами господарської діяльності. Сформульовано основні тенденції розвитку підприємницьких структур: підвищення ролі суб'єктів малого та середнього підприємництва у формуванні економіки України; надання суб'єктами малого та середнього підприємництва переважної кількості робочих місць; зростання кількості суб'єктів підприємницької діяльності, діючих у сфері інформації та телекомунікацій. Досліджено діяльність суб'єктів малого та середнього підприємництва під час воєнного стану. Виявлено основні проблеми розвитку підприємницьких структур внаслідок повномасштабної війни в Україні.
Ключові слова: тенденції, розвиток, підприємницькі структури, суб'єкти малого та середнього підприємництва, воєнний стан

Frolova L.V., Kotov B.V. Trends in the Development of Business Structures in Ukraine. Scientific and methodical article.
The indicators of the activity of business structures in Ukraine for 2010-2020 were studied, namely: the dynamics of the number of active economic entities, the volume of products sold and the number of employed workers; the dynamics of the number of operating business structures by size and types of economic activity; the dynamics of the number of employed employees of entrepreneurial structures by size and types of economic activity; dynamics of the volume of products (goods, services) sold by business entities by type of economic activity. The main trends in the development of business structures are formulated: increasing the role of small and medium-sized business entities in the formation of the economy of Ukraine; provision of the majority of jobs by small and medium-sized enterprises; growth in the number of business entities operating in the field of information and telecommunications. The activity of small and medium-sized enterprises during the martial law was studied. The main problems of the development of business structures because of the full-scale war in Ukraine have been identified.
Keywords: trends, development, business structures, subjects of small and medium-sized enterprises, martial law

Світовий досвід показує, що без вільної ринкової економіки, без підприємницької активності процвітання суспільства неможливе. Формування малих і середніх ринкових структур у всіх галузях і сферах економіки країни відповідає світогосподарським тенденціям економічних процесів, оскільки у всіх країнах світу у сфері малого та середнього бізнесу діє значна кількість невеликих підприємств різноманітного профілю. Підприємницькі структури у сучасних умовах функціонування ринкової економіки є основною рушійною силою її розвитку. Підприємство само по собі є потужним двигуном, спроможним протидіяти та/або підлаштуватися під високий рівень ризикованості через постійно зростаючу невизначеність зовнішнього середовища. Підприємницькі структури допомагають вирішити проблеми зайнятості та безробіття, розвитку конкурентного середовища, підвищення добробуту населення, освоєння нових ринків виробництва та збуту тощо. Підприємство є найважливішим елементом ринкової економіки, що значною мірою сприяє інтенсивному розвитку держави, багато в чому визначає темпи економічного зростання, структуру та якість валового національного продукту. Вищезазначене актуалізує питання безперервного моніторингу діяльності підприємницьких структур, аналізу їх основних індикаторів, дослідження загальних тенденцій, виявлення основних проблем та напрямів подальшого розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Сам процес підприємництва та діяльність підприємницьких структур завжди перебували під пильною увагою вчених, зокрема дослідженню цих питань присвячували свої роботи: Бавико О. [1, 12], Боровик Т. [5], Васильців Т. [3], Варналій З. [2], Геєць В. [4], Дернова І. [5], Козак С. [11], Ливч Д. [7], Ситник Н. [11], Шоля Р. [13]. Так, О. Бавико та Т. Васильців розглядають загальні тенденції розвитку

підприємницької діяльності в Україні та питання її державного регулювання [12, 3]; Р. Шоля проводить дослідження динаміки і структури розвитку підприємництва в Україні та доходить до висновку про важливість та необхідність «...постійного оновлення підходів до розвитку підприємництва відповідно до потреб сьогодення, а саме вивчення стану, проблем, потреб та вжиття необхідних заходів для створення сприятливого середовища функціонування підприємств» [13]. З. Варналій досліджує тенденції становлення малого підприємництва в Україні, також про важливість ролі малого та середнього бізнесу на сучасному етапі розвитку економіки наголошують Н. Ситник та С. Козак [11], на їхню думку «...розвиток малого та середнього бізнесу на сучасному етапі розвитку національної економіки має стати пріоритетним при реалізації економічної політики» [11]. І. Дернова та Т. Боровик досліджують проблеми малого і середнього бізнесу в умовах пандемії COVID-19, а Д. Ливч проблеми розвитку українського підприємництва, малого та середнього бізнесу зокрема під час воєнного стану, «...бойові дії руйнують фізичні активи підприємств. Частка підприємств, що перебувають під загрозою зникнення, у прифронтових та частково окупованих регіонах становить близько 45% для первинного сектору (сільське господарство та видобуток), 35% – для вторинного (заводи, фабрики, промислове виробництво) та 37% – для третинного сектору (послуги). Рекордне падіння попиту в прифронтових та частково окупованих регіонах завдає руйнівної шкоди малому і середньому бізнесу...» [7] зауважує Д. Ливч.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми

Не зважаючи на багату кількість досліджень в області підприємництва в цілому та функціонування малого та середнього підприємництва зокрема, постійно з'являються нові проблеми, пов'язані із постійною зміною ринкової ситуації, економічного й політичного середовища, зростаючим ступенем невизначеності, які потребують свого вирішення. Для отримання реальної картини та окреслення кола нагальних проблем необхідним є постійне дослідження сучасних тенденцій розвитку підприємницьких структур.

Метою статті є дослідження сучасних тенденцій розвитку підприємницьких структур, виявлення основних проблем та підкресленні вагомості вкладу суб'єктів малого та середнього підприємництва у розвиток економіки країни, починаючи з 2010 року та дотепер (під час воєнного стану) в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження

Розвиток підприємництва в Україні в цілому характеризується динамічністю як кількісних, так і якісних змін у розрізі певних підприємницьких структур. Під «підприємницькою структурою» будемо розуміти «склад суб'єктів ринкових відносин, до яких належать тільки ті організаційно-господарські одиниці, метою діяльності яких як кінцевого результату є одержання прибутку (підприємницького доходу)» [3]. Беручи за основу класифікацію за метою діяльності суб'єкта підприємницької діяльності, стає можливим виділення чотирьох категорій економічних суб'єктів: підприємства, банки, трастові і страхові компанії, інвестиційні структури.

Безпосередньо до суб'єктів підприємницької діяльності відносять підприємства, а до обслуговуючих сферу підприємницької діяльності – трастові компанії, банки, інвестиційні структури тощо. Будь-яку організаційно-господарську одиницю, яка займається здійсненням підприємницької діяльності в галузі промисловості, торгівлі, транспорті, будівництві, є підприємством. При цьому така організаційно-господарська одиниця може бути фізичною особою підприємцем (ФОП) або володіти правами юридичної особи (за різними організаційно-правовими формами) та мати на меті комерційні цілі.

Аналізуючи основні показники діяльності підприємницьких структур в Україні за 2010-2020 роки, можна зауважити на тому, що саме середні, малі та мікропідприємства (СМП) виступали у якості найбільших роботодавців в Україні (табл. 1).

Таблиця 1. Основні показники діяльності підприємницьких структур в Україні за 2010-2020 рр.

Види ПС	Роки					Темп зміни, %			
	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2020 до 2019	2020 до 2010
Кількість діючих суб'єктів господарювання, одиниць									
СВП	586	423	383	399	446	518	512	98,84	87,37
ССП	21343	15510	15113	15254	16476	18129	17946	98,99	84,08
СМП	2161999	1958385	1850034	1789406	1822671	1922978	1955119	101,67	90,43
СМКП	2093688	1910830	1800736	1737082	1764737	1864013	1898902	101,87	90,70
Обсяг реалізованої продукції, млрд. грн.									
СВП	1401,60	2053,19	2391,45	2929,52	3515,84	3631,42	3626,39	99,86	258,73
ССП	1415,85	2184,38	2683,30	3314,96	3954,02	4194,48	4384,68	104,53	309,68
СМП	779,20	1318,97	1651,98	2067,80	2496,95	2698,21	3051,23	113,08	391,59
СМКП	371,96	665,73	811,55	1052,15	1292,43	1430,56	1652,04	115,48	444,15
Кількість зайнятих працівників, тис. осіб									
СВП	2400,30	1708,60	1586,60	1560,90	1574,30	1608,30	1574,60	97,90	65,60
ССП	3413,80	2632,70	2649,90	2623,80	2784,50	3089,70	3123,20	101,08	91,49
СМП	4958,60	3838,70	3871,80	3956,30	4173,70	4319,80	4234,10	98,02	85,39
СМКП	3540,70	2878,60	2814,70	2874,80	3033,00	3169,00	3099,50	97,81	87,54

Джерело: складено автором за матеріалами [9]

Загалом, у 2020 році на таких підприємствах було працевлаштовано майже 10,5 млн. осіб та близько 1,5 млн. працевлаштованих українців припадало на великі підприємства. За кількістю діючих суб'єктів господарювання середнього та малого підприємництва також мало переважну більшість, так у 2020 році кількість суб'єктів мікропідприємництва (СМкП) складала майже 1,9 млн. од., кількість суб'єктів малого підприємництва (СМП) – 1,95 млн од., кількість суб'єктів середнього підприємництва (ССП) майже 18 тис. од. проти 512 суб'єктів великого підприємництва (СВП). Відповідно до статистики ЕВА (European Business Association) в Україні, в країнах з розвинутою ринковою економікою чисельність зайнятих у сфері малого та мікропідприємництва, зазвичай перевищує 50% від усього населення працездатного віку (у країнах ЄС), а може сягати й 80% (у Японії) [8]. Україна поступово наближується до показників країн з розвинутою ринковою економікою, проте етап розвитку суб'єктів середнього, малого та мікропідприємництва можна все ще охарактеризувати як початковий. Порівняно з європейським малим та середнім бізнесом, який активно розвивається протягом багатьох років, при тому, що жодному українському малому або середньому підприємству немає й 30 років [8]. Крім того, підприємницькі структури у Європі десятиліття мають широкий доступ до різноманітних фінансових кредитних ресурсів: це і розгалужена банківська мережа, і державні програми підтримки, які в Україні поки що розвинені не повною мірою. У цьому сенсі для України історично важливим кроком можна вважати підписання у 2014 році Угоди з Європейським Союзом щодо створення спільної зони вільної торгівлі. Метою даної Угоди є модернізація економіки України, стимулювання зовнішньої торгівлі із забезпеченням відповідності економічного регулювання в країні європейській та міжнародним практикам.

Найпопулярнішою сферою діяльності суб'єктів мікро- малого та середнього підприємництва в Україні у період за 2010-2020 роки залишається оптова та роздрібна торгівля (808,22 тис. од, 822, 68 тис. од. та 3,29 тис. од. підприємницьких структур у 2020 році відповідно) (табл. 2). Можна припустити, що таке «концентрування» суб'єктів господарювання в сферах оптової та роздрібно торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів обумовлено, в першу чергу, прагненням підприємницьких структур до швидкого повернення вкладених ресурсів та витрат поряд із максимізацією результатів своєї діяльності [13, с. 167].

Таблиця 2. Динаміка кількості діючих підприємницьких структур в Україні за 2010-2020 рр. за розмірами та видами господарської діяльності, одиниць

Види ПС	Роки					Темп зміни, %			
	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2020 до 2019	2020 до 2010
Промисловість									
СВП	347	233	208	215	237	258	243	94,19	70,03
ССП	6167	4749	4715	4824	4966	5110	4918	96,24	79,75
СМП	145455	130167	122146	118837	120656	124956	121108	96,92	83,26
СМкП	133443	120859	112582	108685	109676	113882	110470	97,00	82,78
Оптова та роздрібна торгівля									
СВП	154	106	116	129	135	155	160	103,23	103,90
ССП	4322	2850	2761	2972	3196	3346	3289	98,30	76,10
СМП	1192849	986108	907536	834696	814886	830658	822680	99,04	68,97
СМкП	1171734	974347	894778	820933	799238	815330	808221	99,13	68,98
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність									
СВП	33	32	21	19	24	29	28	96,55	84,85
ССП	1268	1166	1151	1144	1176	1219	1162	95,32	91,64
СМП	144633	117839	108162	94652	89391	94987	97117	102,24	67,15
СМкП	140649	114540	104892	91196	85536	90976	93045	102,27	66,15
Фінансова та страхова діяльність									
СВП	8	1	1	0	2	5	8	160,00	100,00
ССП	442	293	255	245	266	293	303	103,41	68,55
СМП	13913	11966	11508	9960	9392	9712	9839	101,31	70,72
СМкП	13146	11357	10938	9384	8819	9101	9274	101,90	70,55
Інформація та телекомунікації									
СВП	9	6	6	6	7	9	8	88,89	88,89
ССП	410	342	335	328	335	360	349	96,94	85,12
СМП	5558	115788	129363	146575	174280	205778	233831	113,63	4207,1
СМкП	53441	113997	127631	144765	172354	203795	231946	113,81	434,02

Джерело: складено автором за матеріалами [9]

Далі в різних пропорціях для суб'єктів середнього, малого та мікропідприємництва йдуть сфера інформації та телекомунікацій (яка стрімко зростала за аналізований період та з 2016 року знаходиться на другому місці за популярністю ведення малого бізнесу), промисловість, сільське господарство, будівництво, логістика (транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність) й фінансова та страхова діяльність (залишається на останньому місці) (рис. 1). Відповідно до даних, наведених на рис. 1 у інформаційній та телекомунікаційній сферах сконцентровано майже 12% від

загальної кількості суб'єктів підприємницької діяльності (234188 од.), у професійній, науковій та технічній діяльності більш, ніж 7% (140374 од.). Сфера промисловості нараховує 6,40% усіх суб'єктів підприємницької діяльності, (126337 од.) у транспорті, складському господарстві, поштової та кур'єрській діяльності – 4,98% (98307 од.), в операціях з нерухомим майном задіяно 4,85% від загальної кількості підприємницьких структур (95809 од.) [9].

Рисунок 1. Кількість діючих суб'єктів підприємництва в Україні у 2020 році за видами економічної діяльності, од.

Джерело: складено автором за матеріалами [9]

Відповідна динаміка спостерігається й за кількістю зайнятих працівників у підприємницьких структурах в Україні за 2010-2020 роки за видами підприємницької діяльності (табл. 3). Найбільша кількість зайнятих працівників суб'єктів малого підприємництва спостерігається в галузі оптової та роздрібною торгівлі, про чому така тенденція є незмінною протягом аналізованого періоду (від 2,26 млн. осіб у 2010 році до 1,62 млн. осіб у 2020 році). Зниження даного показника більш, ніж на 28% обумовлено загальним зниженням кількості зайнятого населення в усіх галузях народного господарства.

Таблиця 3. Динаміка кількості зайнятих працівників підприємницьких структурах в Україні за 2010-2020 рр. за розмірами та видами господарської діяльності, тис. осіб

Види ПС	Роки					Темп зміни, %			
	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2020 до 2019	2020 до 2010
Промисловість									
СВП	1402,0	877,3	778,5	743,5	730,9	712,5	688,0	96,56	49,07
ССП	1335,5	1104,4	1123,9	1121,5	1091,0	1096,8	1021,8	93,16	76,51
СМП	554,4	436,1	449,1	469,2	495,7	472,1	475,2	100,66	85,71
СМКП	271,4	229,1	229,9	237,0	252,3	244,8	238,6	97,47	87,91
Оптова та роздрібна торгівля									
СВП	261,6	247,1	258,0	285,1	301,5	335,6	347,3	103,49	132,76
ССП	440,9	330,9	332,3	349,6	347,7	380,6	383,9	100,87	87,07
СМП	2258,5	1624,1	1592,0	1588,4	1679,4	1669,1	1622,2	97,19	71,83
СМКП	1909,0	1418,3	1330,9	1341,5	1404,6	1406,7	1368,5	97,28	71,69
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність									
СВП	560,6	465,4	453,8	446,7	443,3	430,7	413,7	96,05	73,80
ССП	269,9	228,3	226,3	228,6	228,7	225,0	217,4	96,62	80,55
СМП	302,5	237,6	232,3	225,4	232,9	251,4	246,2	97,93	81,39
СМКП	224,1	165,9	160,0	150,0	150,8	163,5	160,1	97,92	71,44
Фінансова та страхова діяльність									
СВП	19,0	конф	конф	конф	конф	13,8	16,5	119,57	86,84
ССП	конф	конф	конф	46,1	конф	46,1	45,3	98,26	-
СМП	36,1	25,2	26,6	24,7	23,4	24,8	22,6	91,13	62,60
СМКП	21,6	16,5	17,2	15,5	14,5	16,0	14,5	90,63	67,13
Інформація та телекомунікації									
СВП	91,8	46,4	39,2	37,8	29,8	29,3	28,5	97,27	31,05
ССП	конф	54,8	54,1	55,4	конф	61,8	конф	-	-
СМП	130,1	173,9	189,5	209,9	конф	279,0	конф	-	-
СМКП	83,7	138,3	153,7	172,6	202,0	238,5	260,4	109,18	311,11

Джерело: складено автором за матеріалами [9]

Рисунок 2. Кількість зайнятих працівників у підприємстві України у 2020 році за сферами економічної діяльності, осіб

Джерело: складено автором за матеріалами [9]

Якщо дивитись на обсяги реалізованої продукції суб'єктами підприємницької діяльності (табл. 4), можна спостерігати певне переструктурування між видами підприємницьких структур починаючи з 2010 року. Так, наприклад, обсяги реалізації суб'єктами мікропідприємництва у промисловості зросли у 50 разів, а у сфері інформації та телекомунікацій в 17 разів, також зростання обсягів реалізації суб'єктами середнього, малого та мікропідприємництва можна спостерігати й по інших видах господарської діяльності.

Таблиця 4. Динаміка обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктами підприємницької діяльності в Україні за 2010-2020 рр. за розмірами та видами господарської діяльності, млрд. грн.

Види ПС	Роки					Темп зміни, %			
	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2020 до 2019	2020 до 2010
Промисловість									
СВП	744,90	1078,30	1232,20	1537,30	1790,40	1730,20	1704,40	98,51	228,81
ССП	361,30	693,10	923,90	1094,80	1233,90	1279,80	1487,90	116,26	411,82
СМП	67,50	145,80	186,90	230,10	278,20	279,40	332,30	118,93	492,30
СМкП	24,30	51,40	64,50	80,00	97,30	98,00	1221,80	в 12 р.	в 50 р
Оптова та роздрібна торгівля									
СВП	412,00	565,00	689,70	873,30	1101,20	1222,90	1295,70	105,95	314,49
ССП	659,30	942,90	1134,20	1479,30	1830,70	1913,00	1836,10	95,98	278,49
СМП	483,98	651,39	804,78	998,61	1178,25	1209,97	1387,79	114,70	286,75
СМкП	228,28	339,54	381,42	508,31	607,56	629,78	745,33	118,35	326,50
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність									
СВП	87,62	153,09	188,89	222,71	265,04	28073,0	252,27	0,90	287,91
ССП	41,53	101,56	128,14	149,03	153,62	171,43	152,42	88,91	367,01
СМП	31,02	67,64	81,89	107,27	137,39	150,86	153,75	101,92	495,65
СМкП	18,55	36,07	46,08	57,26	72,27	83,09	83,90	100,97	452,29
Фінансова та страхова діяльність									
СВП	10,26	конф	конф	конф	конф	7,89	15,89	201,39	154,87
ССП	конф	конф	конф	45,79	конф	73,16	75,15	102,72	-
СМП	13,31	13,95	18,85	21,96	24,25	24,57	27,41	111,56	205,94
СМкП	5,56	4,38	7,11	7,57	8,32	9,78	9,98	102,04	179,50
Інформація та телекомунікації									
СВП	32,79	38,49	39,81	42,60	51,26	62,70	68,00	108,45	207,38
ССП	конф	36,23	44,27	55,57	конф	74,05	конф	-	-
СМП	20,49	66,75	90,97	118,64	конф	198,11	конф	-	-
СМкП	11,78	50,06	70,89	94,33	129,67	162,48	207,69	127,82	в 17 р.

Джерело: складено автором за матеріалами [9]

Саме розвиток інформаційно-комунікаційних технологій є основним двигуном Індустрії 4.0, основними рисами якої є розвиток повністю автоматизованих виробництв, де управління всіма процесами може здійснюватися в режимі реального часу, враховуючи мінливі зовнішні умови. Кіберфізичні системи в Індустрії 4.0 можуть створювати віртуальні копії фізичних об'єктів, контролювати фізичні процеси та приймати децентралізовані рішення. Такі системи мають змогу об'єднання в одну мережу, взаємодії у режимі реального часу, самоналагоджування та самонавчання. При чому важлива роль надається інтернет-технологіям, які здатні забезпечити комунікацію між машинами та працівниками.

До сектору інформаційних технологій у відповідності до наявної у статистичній звітності інформації входять два сегменти [1]:

- продаж комп'ютерів, периферійного устаткування, програмного забезпечення;
- комп'ютерне програмування та надання інших інформаційних послуг.

До сектору телекомунікацій відносяться сегменти:

- продаж аудіо-відео та телекомунікаційного обладнання;
- послуги фіксованого зв'язку (міський і сільський, міжміський, міжнародний);
- комп'ютерний зв'язок;
- послуги мобільного зв'язку;
- передача та прийом телерадіопрограм, радіозв'язок.

Отже, аналіз підприємницьких структур в Україні за 2010-2020 роки дозволяє сформулювати такі тенденції їх розвитку:

- підвищення ролі суб'єктів малого та середнього підприємництва у формуванні економіки України;
- надання суб'єктами малого та середнього підприємництва переважної кількості робочих місць на ринку;
- зростання кількості суб'єктів підприємницької діяльності, діючих у сфері інформації та телекомунікацій.

Таким чином, можна погодитися з науковцями, що досліджували цю тему та зауважити на тому, що «розвиток малого та середнього бізнесу на сучасному етапі розвитку національної економіки має стати пріоритетним при реалізації економічної політики» [5]. З огляду на досліджені тенденції, можна стверджувати, що малий та середній бізнес є фундаментом економіки, де створюється більше половини ВВП, виступає у якості вагомого джерела поповнення бюджету та, як було зазначено вище, забезпечує переважну кількість робочих місць. Враховуючи те, що діючі суб'єкти МСП, як правило, вже пройшли випробування протипандемічними заходами, доцільно проаналізувати з якими викликами та проблемами зіштовхнулись суб'єкти малого (у тому числі мікро-) та середнього підприємства у своїй діяльності за часів воєнного стану в Україні.

Спираючись на матеріали робочої групи «Відновлення та розвиток економіки» [10], можна зауважити на тому, що сукупно (за даними опитування "Advanteg Group" станом на червень 2022 р.) майже половину підприємств було зупинено (18,7%) або майже зупинено (28,1%), загальні прямі втрати МСП склали за оцінками експертів склали приблизно 83 млрд. доларів США, тому бізнес-активність МСП мала тенденцію до скорочення, а експортери мали обмежені можливості через блокаду портів, тому що поточними логістичними маршрутами покривається приблизно 20% експорту. Близько 25% населення (понад 10 млн. громадян України) були вимушені покинути свої домівки (у тому числі 7,5 млн. осіб виїхали за кордон). Більше ніж 3 млн. українців станом на червень 2022 року втратили роботу, а 53% населення мають ризик її втрати (за даними ООН). Зростає безробіття, за приблизними оцінками, рівень безробіття в країні перевищив 30%. Також спостерігається зниження рівня заробітної плати з 9% до 58% у різних сферах економічної діяльності (за оцінками експертів), та заборгованості із заробітної плати (більше ніж 3 млрд. грн.). Видатки бюджету зросли майже вдвічі через збільшення витрат на оборону, підтримку бізнесу та гуманітарну допомогу [10].

Таким чином, можна виділити основні проблеми розвитку підприємницьких структур, у тому числі МСП, під час війни в Україні (рис. 3).

Слід додати, що найбільш шокуючого падіння ВВП, за даними Міністерства економіки України, національна українська економіка зазнала у березні 2022 року, що склало приблизно 47-50% до березневого рівня 2021 року, й, відповідно, спричинило падіння за I квартал, за даними Державної служби статистики України, на 15,1%.

«Втім уже станом на середину травня 2022 року економіка України продовжила функціонувати, незважаючи на широкомасштабні воєнні дії в країні» [10]. В окремих сферах економіки через глибоке проникнення процесів цифровізації перерва у діяльності була нетривалою або зовсім відсутньою, наприклад, у сфері державної оборони та управління, у банківській сфері, у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, у харчовій промисловості, у роздрібній торгівлі, у сфері освіти та охорони здоров'я. Такі сфери економіки як сільське господарство, будівництво, транспорт також почали відновлення своєї активності, чому посприяли перша хвиля повернення людей у свої домівки, побудова нових логістичних маршрутів, зміна географії воєнних дій тощо.

Географія воєнних дій має дуже сильний вплив на діяльність МСП. Так, Д. Ливч [7] пропонує ділити регіони країни, спираючись на географію воєнних дій за чотирма умовними категоріями:

- «частково окуповані регіони» (регіони, які розташовані у зоні безпосереднього ведення бойових дій),
- «прифронтові регіони» (регіони, які знаходяться під загрозою вторгнення),
- «опорні регіони» (регіони, які мають вирішальну роль у логістиці оборонних та гуманітарних вантажів),
- «безпечні регіони» (регіони, які є умовно безпечними для підприємницької діяльності та мають мінімальний ризик вторгнення).

Звісно що перелік таких регіонів може змінюватися залежно від вектору розгорнення бойових дій.

<p>Руйнування виробничих потужностей у енергетиці, житлово-комунальній сфері, транспорті, металургії, нафтопереробній промисловості, підприємствах оборонно-промислового комплексу</p>	<p>Руйнування транспортної інфраструктури, блокування портів, запровадження обмежень на транскордонні валютні платежі (окрім платежів за критичним імпортом) протягом трьох місяців війни Україна втратила понад 50% експорту, що несе загрозу й світові продовольчій безпеці (беручи до уваги значну питому вагу продукції АПК в експорті країни)</p>
<p>Фактичне зупинення інвестиційних проєктів через надвисокі інвестиційні ризики у будівництві, машинобудуванні</p>	<p>Звуження спектру вітчизняних товарів, дефіцит імпорту енергоресурсів, посилення тиску на інфляцію та валютний курс</p>
<p>Скорочення платоспроможного попиту населення, що опинилося в окупації, в зоні активних воєнних дій або вимушено покинуло Україну (зовнішній міграційний рух 7,5 млн громадян вплинув на недоформування приблизно 20% попиту), скорочення економічної активності у сфері послуг та окремих видах промислової діяльності (у готельно-ресторанному бізнесі, у сфері креативних індустрій, а саме: виробництві та розповсюдженні кіно- та відеофільмів, літературі й видавничій діяльності, мистецтві, архітектурі та дизайні, рекламних агентствах, функціонуванні театральних і концертних залів, музеїв, легкій промисловості)</p>	

Рисунок 3. Основні проблеми розвитку підприємницьких структур
внаслідок повномасштабної війни в Україні
Джерело: складено автором за матеріалами [10]

За даними Державної служби статистики України, прифронтові та частково окуповані регіони відповідають за більш ніж 40% ВВП України (станом на червень 2022 року). На їх території зареєстровані понад 45% компаній (за виключенням Києва).

Вплив воєнних дій на МСП також відрізняється, залежно від галузі їх функціонування. За даними щомісячного опитування підприємств України першочергово «залишаються на плаву» та/або відновлюють виробництво лише ті галузі, які забезпечують базові потреби суспільства - виробники їжі, одягу або взуття. А також підприємства, які мають змогу здійснювати свою діяльність у дистанційному режимі (підприємства сфери інформації та телекомунікацій).

Так, за результатами опитування, 34% підприємств харчової промисловості вдалося зберегти виробництво майже на довоєнному рівні, а 24% підприємств навіть перевищили довоєнні обсяги виробництва та продажів.

Майже всі інші галузі так чи інакше постраждали від війни та мають ряд проблем.

Сфера послуг страждає через скорочення попиту на окремі види послуг (готельний та ресторанный бізнес, салони краси, дитячі розвиваючі гуртки тощо) через вимушену міграцію населення та зниження рівня його платоспроможності. Впливом подібних факторів пояснюється скорочення пропозиції висококваліфікованих спеціалістів (ІТ сектор, експерти в сфері фінансових, дизайнерських та консалтингових послуг).

Сфера обробної промисловості дуже постраждала через перебіг ланцюгів постачання комплектуючих, зростання вартості експорту та падіння попиту на кінцеву продукцію (довгострокові побутові товари, технічне обладнання, тощо).

Аграрний сектор також постраждав від подорожчання логістичних послуг, блокування портів та від безпосередніх втрат, спричинених війною (мінування полів, пошкодження сільськогосподарської техніки, окупація території та незаконне вивезення українського зерна [7]). Малі фермерські господарства до того ж мають обмежені можливості у залученні банківських кредитів, одночасно із ситуацією обмеженого обсягу банківських ресурсів та загального подорожчання капіталу.

Висновки

Таким чином, в результаті проведеного дослідження визначено основні тенденції розвитку підприємницьких структур: підвищення ролі суб'єктів малого та середнього підприємництва у формуванні економіки України; надання суб'єктами малого та середнього підприємництва переважної кількості робочих місць; зростання кількості суб'єктів підприємницької діяльності, діючих у сфері інформації та телекомунікацій. Виявлено, що розвиток малого та середнього підприємництва на сучасному етапі розвитку національної економіки має стати пріоритетним при реалізації державної економічної політики. Досліджено діяльність суб'єктів малого та середнього підприємництва під час воєнного стану, яке довело, що майже усі галузі економіки постраждали під час війни та мають ряд проблем. Виявлено основні проблеми розвитку підприємницьких структур внаслідок повномасштабної війни в Україні, серед яких руйнування виробничих потужностей, транспортної інфраструктури, введення обмежень на транскордонні валютні платежі, скорочення платоспроможного попиту населення, звуження спектру вітчизняних товарів, фактичне зупинення інвестиційних проєктів тощо. Суб'єкти малого та середнього підприємництва мають змогу до релокації до більш безпечних регіонів, але все одно потребують значної фінансової підтримки. Пільгові програми Уряду наразі не покривають потребу в їх фінансуванні у достатній мірі, тому проблема пошуку джерел фінансування потребує першочергового вирішення.

Abstract

World experience shows that without a free market economy, without entrepreneurial activity, the prosperity of society is impossible. The formation of small and medium-sized market structures in all sectors and spheres of the country's economy corresponds to the global economic trends of economic processes, since a significant number of small enterprises of various profiles operate in the field of small and medium-sized businesses in all countries of the world. Entrepreneurial structures in the modern conditions of functioning of the market economy are the main driving force of its development. Entrepreneurship is a powerful engine capable of counteracting and/or adapting to a high level of riskiness due to the ever-increasing uncertainty of the external environment. Entrepreneurial structures help to solve the problems of employment and unemployment, development of a competitive environment, improvement of the welfare of the population, development of new production and sales markets, etc. Entrepreneurship is the most important element of the market economy, which to a large extent contributes to the intensive development of the state, largely determines the rate of economic growth, the structure and quality of the gross national product. The above actualizes the issue of continuous monitoring of business structures, analysis of their main indicators, research of general trends, identification of main problems and directions of further development.

The purpose of the article is to study the current trends in the development of business structures, identify the main problems and emphasize the importance of the contribution of small and medium-sized business entities to the development of the country's economy, starting from 2010 and until now (during martial law) in Ukraine.

The indicators of the activity of business structures in Ukraine for 2010-2020 were studied, namely: the dynamics of the number of active economic entities, the volume of products sold and the number of employed workers; the dynamics of the number of operating business structures by size and types of economic activity; the dynamics of the number of employed employees of entrepreneurial structures by size and types of economic activity; dynamics of the volume of products (goods, services) sold by business entities by type of economic activity. The main trends in the development of business structures are formulated: increasing the role of small and medium-sized business entities in the formation of the economy of Ukraine; provision of most jobs by small and medium-sized enterprises; growth in the number of business entities operating in the field of information and telecommunications.

It was found that the development of small and medium-sized enterprises at the current stage of the development of the national economy should become a priority in the implementation of the state economic policy. The activity of small and medium-sized enterprises during the martial law was studied, which proved that almost all branches of the economy suffered during the war and have a number of problems. The main problems of the development of business structures because of the full-scale war in Ukraine were identified, including the destruction of production facilities, transport infrastructure, the introduction of restrictions on cross-border currency payments, the reduction of the solvent demand of the population, the narrowing of the range of domestic goods, the actual stoppage of investment projects, etc. Small and medium-sized enterprises can relocate to safer regions, but still need significant financial support. The Government's benefit programs currently do not sufficiently cover the need for their financing, so the problem of finding sources of financing needs to be solved as a matter of priority.

Список літератури:

1. Бавико О.Є., Бавико О.О., Козаков І.О. Організаційна оптимізація антикризового управління бізнес-процесами підприємства в умовах пандемії COVID-19. Ефективна економіка, 2020. № 12. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8477>.
2. Варналій З.С. Тенденції становлення малого підприємництва в Україні. Ринкові перетворення, 2003. № 7, С. 58-64.
3. Васильців Т.Г. Удосконалення державного регулювання підприємницької діяльності в Україні. Стратегічні пріоритети, 2009. №1. С. 145-149.
4. Геєць В.М. Інституційна обумовленість інноваційних процесів у промисловому розвитку України. Економіка України, 2014. № 12 (637). С. 4-19.
5. Дернава І.А., Боровик Т.М. Проблеми малого та середнього бізнесу в умовах пандемії COVID-19: європейський вимір. Підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку, 2022. №1 (7). С. 57-70.
6. Кількість діючих суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності у розрізі регіонів (2014-2020). Державна служба статистики України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Ливч Д. Нове обличчя українського підприємництва. Економічна правда. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/08/29/690937>.
8. Місце та роль МСБ в українському бізнес-кліматі, 2019. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://biz.nv.ua/ukr/finance/mesto-i-rol-msb-v-ukrainskom-biznes-klimate-50014125.html>.
9. Показники діяльності суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва (2010-2020). Державна служба статистики України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.ukrstat.gov.ua>.
10. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Відновлення та розвиток економіки». 2022. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/economic-recovery-and-development.pdf>
11. Ситник Н.С., Козак С.І. Роль малого та середнього бізнесу на сучасному етапі розвитку економіки України. Причорноморські економічні студії, 2018. Вип. 26. Ч. 1. С. 83-87.
12. Фролова Л.В., Бавико О.Є. Тенденції розвитку мережевих бізнес-структур. Ефективна економіка, 2020. № 11. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8489>.
13. Шоля Р.І. Динаміка та структура розвитку підприємництва України. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2019. Вип. 25. Ч. 2. С. 166-171.

References:

1. Bavyko, O.E., Bavyko, O.O., & Kozakov, I.O. (2020). Organizational optimization of anti-crisis management of enterprise business processes in the conditions of the COVID-19 pandemic. *Efektivna ekonomika*, 12. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8477> [in Ukrainian].
2. Varnalii, Z.S. (2003). Trends in the formation of small entrepreneurship in Ukraine. *Rynkovi peretvorennia*, (7), 58-64 [in Ukrainian].
3. Vasiltsiv, T.H. (2009). Improvement of state regulation of business activity in Ukraine. *Stratehichni priorytety*, 1, 145-149 [in Ukrainian].
4. Heiets, V.M. (2014). Institutional conditionality of innovation processes in the industrial development of Ukraine. *Ekonomika Ukrainy*, 12 (637), 4-19 [in Ukrainian].
5. Dernova, I.A., & Borovyk, T.M. (2022). Problems of small and medium-sized businesses in the context of the COVID-19 pandemic: the European dimension. *Pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia ta problemy rozvytku*, 1 (7), 57-70 [in Ukrainian].
6. The number of active business entities by type of economic activity by region (2014-2020). *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy*. Retrieved from: <https://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
7. Lyvch, D. The new face of Ukrainian entrepreneurship. *Ekonomichna pravda*. Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/08/29/690937> [in Ukrainian].
8. The place and role of SMEs in the Ukrainian business climate (2019). Retrieved from: <https://biz.nv.ua/ukr/finance/mesto-i-rol-msb-v-ukrainskom-biznes-klimate-50014125.html> [in Ukrainian].
9. Performance indicators of large, medium, small and micro enterprises (2010-2020). *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy*. Retrieved from: <https://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
10. Project of the Recovery Plan of Ukraine. Materials of the working group "Recovery and development of the economy". (2022). Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/economic-recovery-and-development.pdf> [in Ukrainian].

11. Sytnyk, N.S., & Kozak, S.I. (2018). The role of small and medium-sized businesses at the current stage of development of the economy of Ukraine. *Prychornomorski ekonomichni studii*, 26 (1), 83-87 [in Ukrainian].
12. Frolova, L.V., & Bavyko, O.E. (2020). Trends in the development of network business structures. *Efektivna ekonomika*, 11. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8489> [in Ukrainian].
13. Sholya, R.I. (2019). Dynamics and structure of Ukrainian entrepreneurship development. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, 25 (2), 166-171 [in Ukrainian].

Посилання на статтю:

Фролова Л.В. Тенденції розвитку підприємницьких структур в Україні / Л.В. Фролова, Б.В. Котов // *Економічний журнал Одеського політехнічного університету*. – 2022. – № 4 (22). – С. 52-61. – Режим доступу до журн.: <https://economics.net.ua/ejopu/2022/No4/52.pdf>.
DOI: 10.15276/EJ.04.2022.6. DOI: 10.5281/zenodo.7675792.

Reference a Journal Article:

Frolova L.V. Trends in the Development of Business Structures in Ukraine / L.V. Frolova, B.V. Kotov // *Economic journal Odessa polytechnic university*. – 2022. – № 4 (22). – P. 52-61. – Retrieved from <https://economics.net.ua/ejopu/2022/No4/52.pdf>.
DOI: 10.15276/EJ.04.2022.6. DOI: 10.5281/zenodo.7675792.

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons "Attribution" 4.0.